

VI. DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

-İSLAM, SANAT VE ESTETİK-

(29-30 Kasım-01 Aralık 2013 / İSTANBUL)

Oryantalist Çalışmalarda İslam-Sanat-Estetik Konulu Yayınlar

Yrd. Doç. Dr. Kemal Özkurt

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi

Bu tebliğde, İslam sanat ve estetiğine ilişkin çalışmaları bulunan önemli Oryantalist şahsiyetler ve öne çıkan eserleri ile bu alanda yapılan belli başlı yayınlar ve kurumlar ele alınıp, İslam sanat ve estetiğine ilişkin çalışmalardaki yeri tartışılacaktır.¹

Başlangıcı, içeriği, coğrafi sınırları ve yöntemleri gibi konularda, ehline kabul edilen ortak bir tanımı bulunmasa da, Oryantalizmi geniş anlamda, batıların doğu üzerine (özelde İslam coğrafyası) yaptıkları çalışmalar bütünü olarak tanımlamak mümkündür.² Batı'nın Doğu ile olan bir tür ilişkisi, onu anlama, yorumlama, bazen ön yargılarla hareket edip doğuyu şekillendirme, doğuyu istismar etme aracı olarak kullanmanın adı olmuştur oryantalizm.³

İslam sanat ve estetiğine yönelik yapılan oryantalist çalışmaların, Kur'an (Meal), Hadis ve İslam Hukuku gibi İslami ilimlerin diğer alanlarına oranla daha geç tarihlerde başladığı görülmektedir.⁴ Ancak aradaki bu zaman farkına rağmen toplumsal planda

1 Bu alandaki tüm araştırmacıların ve yayınların ele alınması bu tebliğin amacı ve imkânı dışındadır.

2 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*, İstanbul, 2012, s. 59 vd.

3 Said, a.g.e., s. 89 vd., 266 vd.; Yasin Ceylan'ın, Ernest Renan ve Reinhardt Dozy gibi ilk nesil Oryantalistlerin İslam ve İslam dünyası hakkındaki düşüncelerini bilimsellikten uzak ve Irkçı ancak I. Goldziher, T. Nöldeke, L. Massignon, H. Corben, R. Arnaldez, M. Watt gibi isimleri 19 ve 20. yy. oryantalistlerini daha seviyeli bulan yaklaşımı için bkz., http://www.radikal.com.tr/radikal2/Oryantalistler_ve_islam-1112139

4 Oryantalizmin temellerini IX ve X. asırlara indiren ve Modern Oryantalizm'den farkları için bkz., İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXI, s. 97 vd.; Fransa'nın 1798'de

en çok görünürde ve etkili olan alanların başında, oryantalistlerin sanatsal faaliyetleri olduğu bir gerçektir.

Batıda yapılan İslam sanat ve estetiği konulu çalışmaları, kurum ve yürütücüleri alt başlıklar halinde ifade edecek olursak, sanat ve mimarlık tarihçileri, ressam, İslam sanatına ilişkin enstitüler, müzeler, ansiklopediler ve dergiler şeklinde ele almak mümkündür. Dikkat edilirse burada kurum ve dergilere de yer verilmiştir. Zira Oryantalistler bazen doğuya gelerek burada icra-i sanat ederken bazen de, doğu veya batıda kurdukları müesseselerle çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

ORYANTALİST İSLAM SANATI TARİHÇİLERİ

Batılı araştırmacılardan doğu sanatına ilişkin farklı çalışmaları bulunan çok sayıda bilim adamı, sanat tarihçi, arkeolog ve mimar bulunmaktadır. Bu araştırmacıların da katılımcıları olduğu ve dünyanın farklı bölgelerinde düzenlenen çok sayıda toplantı bulunmaktadır.⁵

Oryantalist sanat tarihi çalışmalarında öne çıkan bazı isimlere, örnek bazı çalışmaları ile kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Keppel Archibald Cameron Creswell

1879'da Londra'da doğdu. I. Dünya Savaşı'nda, İngiliz kuvvetlerinde yüzbaşı rütbesi ile Mısır'da bulundu. Savaş sona erdiğinde 1919 yılına kadar İngiltere'nin işgal ettiği Osmanlı topraklarındaki eserlerin tescili ile ilgili komisyonda görev aldı. 1920 yılında askerlikle olan bağıını koparıp Kahire'ye yerleşti. Kısa aralıklar dışında 50 yıl kadar

Mısır'ı, ardından 1830'da Cezayir'i işgal faaliyeti, Afrika'da genişleyen sömürgeler Oryantalizme ivme kazandırdığı görülmektedir. bkz. Ahmet Kavas, "Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları", Oryantalizmi Yeniden Okumak-Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2002 Adapazarı, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2003, s. 112-113; Oryantalizmin Misyonerlik boyutu için bkz., İsmail Hakkı Kadı, "Hollanda'da Şarkiyat Araştırmaları", *Doğu Batı*, Oryantalizm I, Yıl. 5, Sayı 20, 2002, s.92-93.

5 Örneğin, 1380 kişinin katılımıyla Delhi'de toplanan Milletlerarası 26. Müsteşrikler Kongresi'ne, 87 kişilik ekiple Ruslar başta gelip Amerikalı, İngiliz ve Almanlar onları takip ederken Türkler sadece 6 kişi ile temsil edilmiştir. Bu durum aslında, biraz bilime gösterdiğimiz hassasiyetin azlığı, biraz da ekonomik imkânlarla izah edilebilir ancak önemli sebeplerden biri olarak da, batının doğuya bakışı olmalıdır. Kongrede Türkiye'yi temsil eden Zeki Velidi Togan, bu duruma duyduğu üzüntüyü belirtir. Z. V. Togan, "Delhi -Müsteşrikler Kongresi" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild IV., Cüz 1-2, 1964, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1984, s. 89; Şarkiyat Kongrelerinin yapıldığı yıllar ve yerler için bkz, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "XXVI. Delhi- Milletlerarası Şarkiyat Kongresi" a.g.d., Cild IV., Cüz 1-2, 1964, s. 104 vd.

burada kalıp İslam sanatına ilişkin çalışmalar yaptı. Kahire Amerikan Üniversitesi'nde hocalık yaptı. Yaşlılık dönemini geçirdiği Londra'da 1974 yılında vefat etti.⁶

The Origin of The Cruciform Plan of Cairene Madrasas, Kahire, 1922. Kitaplarından bir örneği iken, makalelerine şu örnekler verilebilir: "The Origin of the Persian Double Dome", Burlington Magazine, XXIV – 1913: 94-9 and 152-6; "The Evolution of the Minaret with Special Reference to Egypt I-III", The Burlington Magazine for Connoisseurs, Vol. 48, No. 276, 278, 279.

Creswell'e ait İslam sanatı fotoğraflarından oluşan 2741 adetlik bir seri archnet'in <http://archnet.org/collections/12/details> sayfasından araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.⁷

André Godard

1881 yılında Fransa, Chaumont'da doğdu. Arkeolog, Mimar ve Fransız ve Orta Doğu sanatı tarihçisi olan yazar, 1910 ilk Orta Doğu seyahatini gerçekleştirdi ve Samarra (Irak)'da kazılar yaptı. Editörlüğünü yaptığı *Athâr-é Īrân: Annales du Service Archéologique de l'Īrân*, 1936-49, önemli çalışmaları arasındadır.⁸ İran Arkeoloji Servisi kurucu müdürü olarak görev almıştır 1936 (İdare-i Kull-i Atikât). İran'da bulunduğu sürece ülkenin en önemli yapılarının⁹ restorasyonunu yapma iznini elinde bulundurdu. 1960'da ülkesine döndü ve 1965'te Paris'e öldü.¹⁰ Yayınlarının daha çok, İran'daki farklı dönemlere ait İslam Mimarisi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.¹¹

6 Semavi Eyice, "Keppel Archibald Cameron Creswell", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993, s. 75-77.

7 Z. V. Togan, XXII. Beynelmîlel Müsteşrikler Kongresinin Mesaisi ve İslam Tetkikleri adlı makalesinde, Creswell'in çalışmalarından önemle bahseder, "Yakın Şarkta mutasavver kazılar mevzuu üzerinde konuşarak, Küfe, Vâsit, Kasr el-Hayr, Minye, bilhassa Irak ve Suriye'de mevcut Emevî san'at eserlerini meydana çıkaracak yerleri tesbit etti ve cenubî Türkiye'de Harrân'da bulunan ve muhtelif devirleri canlandıran âbideleri ele alarak bunlarda görülen eski Suriye tipi sanat an'anesinden bahsetti." İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild. I., Cüz. 1-4, 1953, İbrahim Horoz Basimevi, İstanbul, 1954, s.33.

8 آندره گدار؛ مترجم ابوالحسن سروقدمقدم - بنیاد پژوهشیهای اسلامی

9 İsfahan Mescid-i Cumâsi, Mescid-i İmam ve Mescid-i Şeyh Lutfullah bunların önde gelenleridir.

10 <http://www.iranicaonline.org/articles/godard>

11 Önemli eserleri arasında şunlar bulunmaktadır: André Godard, Art of Iran, Washington, 1965.; *Les Monuments de Maragha*, Paris, 1934.; "Le Târi-Khânè de Dâmghân," *Gazette des beaux-arts*, 1934. no. 2, pp. 225-35.; "Gurgānandthe Gunbad-i-Qābūs," *Survey of Persian Art I*, pp. 967-74.; "The Mausoleum of Ōljeitū at Sulṭāniya," *Survey of Persian Art I*, pp. 1103-18.; "Me'māri," in *Īrānšahr*, 2 vols., Tehran, 1963-64, I, pp. 817-36.

Arthur Upham Pope

1881 yılında, Amerika Birleşik Devletleri, Rhode Island'da, Phenix'te doğdu. Babası bir kilisede papazdı. Massachusetts'te yükseköğrenimini tamamladı, Brown University MA, 1906 ve aynı üniversitede hocalık yaptı. İran sanatına ilgi duydu. İlk eşi Bertha Damon'dan boşanıp (1920), eski öğrencisi Phyllis Ackerman (1893-1977) ile evlendi.¹²

İran'a ilk seyahatini 1925 yılı baharında yaptı. Şah tarafından kendisine verilen İsfahan'daki önemli yapıların restorasyonu için camilere girme fotoğrafçılık ve araştırma yapma izni onun için bir ayrıcalık idi.

Pope'un 1930'larda İran'daki çalışmalarında kitabeleri okumak üzere epigraf Ferrellah Beğl, mimarlar Eric Schroeder ve çok sayıda İslam ve öncesi dönemlere ait çizimler yapan Donald Wilber'in yanı sıra, fotoğraf, video çekimi envanter bilgilerini oluşturma gibi farklı işlerle uğraşan Robert Byron, Stephen Nyman ve Mary Crane gibi uzman kişiler bulunmaktaydı.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin daveti üzerine Pope ve Ackerman Kasım 1964 İran'a bir gezi yaparlar. Pope'a Tahran Üniversitesinde fahri doktora unvanı verilir. Pope'a daha önce Şah tarafından Tac ve Humayun nişanı verilmişti. Şiraz'da Narencistan Sarayı, Asia Institute çalışmaları için kendilerine teklif edildi. Pope Nisan 1966'da İran'a taşındı ve Ackerman'la birlikte Şiraz'a yerleşti.¹³

1969 Eylülünde vefat ettiğinde 88 yaşındaydı ve Meşhed deki İmam Rıza Külliyesini restorasyonu üzerine çalışıyordu. Vasiyeti üzerine cenazesi İsfahan'da defnedildi. Arkadaşı Muhsin Faruki, ona Selçuklu tarzı bir türbe yaptırdı. Haco Köprüsü yanındaki parkta, bilahare vefat eden eşi Ackerman'la aynı türbeyi paylaşmaktadırlar (Res. 4).¹⁴

1969 yılında vefat ettiğinde geride İran ve İslam sanatına ilişkin, çok sayıda eser bırakmıştı. Önemli eserleri arasında şunlar sayılabilir:

An Introduction to Persian Art since the Seventh Century A.D. London: Peter Davies, 1930, New York.

A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to the Present. London and New York: Oxford University Press, 1938-1939. 6 vols.

Masterpieces of Persian Art. With contributions by Phyllis Ackerman and Eric Schroeder. New York: The Dryden Press [c1945].

12 <http://www.dictionaryofarthistorians.org/popea.htm>, 03.10.2013

13 <http://www.iranicaonline.org/articles/pope-arthur-upham>, 05.10.2013

14 Ilse, Lichtenstadter, "InMemoriam Arthur UphamPope 7 February 1881-3 September 1969", International Journal of Middle East Studies, Volume 1 / Issue 03 / July 1970, pp 276-277.

Albert-Lemis Gabriel

Albert Gabriel, 1883'te, Fransa, Haute Marn, Cerzières'te mimar bir babanın oğlu olarak doğdu. Fransız araştırmacı Gabriel, Paris'te Mimarlık ve Edebiyat okudu. Çalışmaları ile batıda Türk sanatının tanınmasına katkısı olan oryantalistlerdendir.¹⁵ 1908'de İstanbul'a geldi. 1919'da Mısır'da Fustat kazılarına katıldı. Çeşitli Fransız üniversitelerinde de görev alan Gabriel, 1926'da Darülfünunda Arkeoloji ve Sanat Tarihi dersleri vermek üzere tekrar İstanbul'a döndü. Öğretim faaliyeti dışında Anadolu'daki eserleri inceleme görevini üstlendi.¹⁶ 1930 yılında İstanbul'da, Fransız Enstitüsü kuruldu. 1941'e kadar kurumun idareciliğini sürdürdü. Bir ara ülkesine döndü. 1946 da tekrar enstitünün başına geçti ve emekli oluncaya kadar görevine devam etti. 1956 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden emekli olan Gabriel'in 1972'de Fransa'da öldü.¹⁷ Gabriel, 1941 yılında ayrıldığı İstanbul'a 1946 yılında geldiğinde, duygularını ifade için kullandığı cümleler, onun Türkiye ve özelde İstanbul hakkındaki görüşlerinin özetidir.¹⁸

Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale, Paris 1940, Anadolu sanatına ilişkin önemli eserdir. Anadolu dışındaki İslam sanatına ilişkin çalışmalarına aşağıdaki iki yayın örnek verilebilir:

Le Masjid-i Djum'a d'Işfahân, *Ars Islamica*, Vol. 2, No. 1 (1935), pp. 6-44

A propos de Kasr el-Heir, à l'est de Palmyre, *Syria*, T. 13, Fasc. 3 (1932), pp. 317-320

Oleg Grabar

1929 yılında Paris, Fransa'da doğan Grabar, Paris ve Harvard üniversitelerinde okudu. 1955 yılında doğu dilleri ve edebiyatında doktora için Princeton University'ye devam

- 15 Garip bir tesadüf olarak, Anadolu'da, Türk sanatını inceleyen ve bu sevgisini, İtalyanların işgalinde Türklerin tarafını tutan yazılar yazacak seviyede ilerleten Gabriel, I. Dünya Savaşı'nda Fransız deniz kuvvetlerinde tercüman yedek subay olarak, Meis adası açıklarından Anadolu kıyılarını top ateşine tutan gemide bulunmuştur. Semavi Eyice, "GABRIEL, Albert-Lemis", DİA, c. 13, İstanbul, 1996, s. 275.
- 16 Semavi Eyice, "GABRIEL, Albert-Lemis", DİA, c. 13, İstanbul, 1996, s. 275.
- 17 Taha Toros, "Kaybolan Değerler", *Arkitekt*, Cilt: 1973 Sayı: 1973-02 (350) s. 85.
- 18 "Bilgimin yetersizliğine rağmen, meftunu olduğum İstanbul şehrinde Türk medeniyetinin, yakından ve tarafsız bir şekilde, incelenmesine, evvelce verilmiş hükümlerin ve yerleşmiş fikirlerin tesiri altında kalmadan, hakikatlerin meydana çıkarılmasına içten gelen bir heves ve istek duydum. Bu sahadaki çalışmalarına doğu memleketlerinde de devam ettim. Fakat ne Yunan Sanatının emsalsiz güzelliği, ne Mısırın mukaddes ehamları, ne Mezopotamyanın asırdide ve Sihirli mahalleri, ne Baalbekin palmyeleri, ne Persepolis'in sarayları, ne Kahirenin ihtişamı, ne de İsfahan ve Tebrizin şaşaalı camileri bana İstanbulu unutturamadı. Onun iştihak ve hâtıraları beni Şampanuaz vâdisindeki İstirahatgâhuma kadar takib etti. İşte, beş yıllık bir ayrılıktan sonra, sevgili İstanbuluma döndüm". Albert Gabriel, "İstanbul'a Dönüş", *Arkitekt*, Cilt: 1946 Sayı: 1946-07-08 (175-176) Sayfa: 182.

VI. Dinî Yayınlar Kongresi

etti. Harvard Üniversitesinde, Güzel sanatlar ve Aga Khan İslam Sanatı ve Mimarisi'nde çalıştı. 1990 yılında emekli oldu. 30'dan çok kitap ve 100'ün üzerinde makalesi oldu. Muqarnas Dergisi ve Kudüs'teki Amerikan sanat akademisi (American Academy of Arts and Sciences)'nde görevlerde bulundu.¹⁹

Grabar'ın İslam sanatına ilişkin dört ciltlik serisinin üçüncü kitabı olarak yayınlanan "Islamic Art and Beyond, volume III, Constructing the Study of Islamic Art", estetiğe ilişkin konuları da içermektedir.²⁰

Jonathan M. Bloom

1980 yılında Harvard University'de doktorasını verdi. İslam sanat ve mimarisi konusunda çok sayıda çalışmaları bulunmaktadır.²¹ Bu çalışmalardan bir kısmına, aynı zamanda eşi ve meslekdaşı olan Sheila Blair ile birlikte imza atmıştır. Yayınlarındaki başlıca konular, Ortaçağ İspanyası ve Kahire tarihi gibi konular da ilgi alanıdır. Minare-

19 <http://archnet.org/authorities/1516>

20 Grabar, Oleg. *Islamic Art and Beyond, volume III, Constructing the Study of Islamic Art*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2006.; *History of Art and History of Literature: Some Random Thoughts, Constructing the Study of Islamic Art, Volume III: Table of Contents and Preface, An Art of the Object, On the Universality of the History of Art, From Utopia to Paradigms, Geometry and Ideology: The Festival of Islam and the Study of Islamic Art, Different but Compatible Ends, Die Ethische Dimension des Ornaments, Islamic Ornament and Western Abstraction, The Islamic Dome, Some Considerations, The Architecture of the Middle Eastern City: The Case of the Mosque, Art and Architecture, Cities and Citizens: The Growth and Culture of Urban Islam, Symbols and Signs of Islamic Architecture, The Meaning of History in Cairo, Architecture as Art, From Dome of Heaven to Pleasure Dome, Graffiti or Proclamations: Why Write on Buildings?, What Makes Islamic Art Islamic?, Islamic Art and Archaeology, Reflections on the Study of Islamic Art, On Catalogs, Exhibitions and Complete Works, Between Connoisseurship and Technology: A Review, The Aesthetics of Islamic Art, Constructing the Study of Islamic Art, Volume III: Index*

21 Önemli çalışmaları arasında şunlar yer alır: *The Minaret* (Edinburg University Press, 2013); *Arts of the City Victorious: Islamic Art and Architecture in Fatimid North Africa and Egypt* (Yale University Press, 2007); *Paper Before Print: The History and Impact of Paper in the Islamic World* (Yale University Press, 2001); *Early Islamic Art and Architecture [The Formation of the Classical Islamic World: 600-950]* (Ashgate, 2002); *The Grove Encyclopedia of Islamic Art and Architecture* (Oxford University Press, 2009); *Islam: A Thousand Years of Faith and Power* (Yale University Press, 2001); *Islamic Arts* (Phaidon, 1997); *The Art and Architecture of Islam: 1250 - 1800. [The Pelican History of Art]* (Yale University Press, 1994); *Images of Paradise in Islamic Art* (Hanover, NH, 1991).

nin gelişimi, kâğıdın tarihi,²² Fatimî hanedanı, Kuzey Afrika ve Mısır. Son zamanlarda, batı İslam coğrafyasının mimarisi konulu bir proje üzerinde çalışmaktadır.²³

Bloom ve eşi Blair'e ait, 1347 fotoğraflık bir seri archnet tarafından kullanıma açılmıştır.²⁴

Sheila Blair

Harvard University'de, 1980 yılında doktor unvanını aldı. İran ve Orta Asya özelinde İslam Sanatı uzmanı olan Blair, Moğol mimarisi, hat sanatı ve kitap sanatları konusunda yayınları bulunmaktadır. Bireysel veya ortak yazarlı 17 kitaba imza atan yazar, bazıları uluslararası ödüllü, dergi, ansiklopedi ve sempozyumlarda sunduğu 200 kadar makalenin sahibidir.²⁵ Bazı kitaplarını, aynı zamanda kocası olan Jonathan Bloom ile birlikte kaleme almıştır.²⁶

ORYANTALİST RESSAMLAR

Sanat alanında, diğer alanlarda yapılan çalışmalardan daha ziyade Batı insanının zihninde kalıcı ve etkili olan dalın resim olduğu söylenebilir. Zira Batı insanının örneğin mimariye ilişkin eserleri görmek için doğuya gitmesi gerekiyordu ki bu şansa sahip olan insan sayısı oldukça azdı. Hatta en güzel örneklerini -bir şekilde- batıya taşıdıkları ve en büyük müzelerinin İslam sanatına ilişkin bölümlerinde sergiledikleri İslam el sanatları eserlerini bile görme imkânı bulacak insan sayısı sınırlıydı.

İlk bakışta, resim sanatı ürünleri, sahip olmak için yüklü miktarda para vermeyi gerektiren eserler olmalarına karşın, günlük hayatta daha çok karşılaşılan, anlaşılması için

22 Kâğıda ilişkin çalışmasının geniş bir tanıtımı için bkz., "Kağıda İşlenen Uygarlık: Kağıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi", Jonathan Bloom, Nevzat Özel, Tanıtım Eleştirisi, *Bilgi Dünyası*, 2007, 8(2): 329-331.

23 <https://www.bc.edu/content/bc/schools/cas/finearts/faculty/arthistory/bloom.html>

24 <http://archnet.org/collections/15/details>

25 <http://www.bc.edu/schools/cas/finearts/faculty/arthistory/blair.html>

26 Çalışmalarından bazıları şunlardır: *Text and Image in Medieval Persian Art* (Edinburgh University Press, 2013); *Islamic Calligraphy* (Edinburgh University Press, 2006); *The Monumental Inscriptions from Early Islamic Iran and Transoxiana* (E. J. Brill, 1992); *God is Beautiful and Loves Beauty: The Object in Islamic Art and Culture* (Yale University Press, 2013); *Rivers of Paradise: Water in Islamic Art and Culture* [The Second Hamad bin Khalifa Biennial Symposium on Islamic Art] (Yale University Press, 2009); *The Grove Encyclopedia of Islamic Art and Architecture* (Oxford University Press, 2009); Winner of the 2010 World Prize for the Book of the Year from the Islamic Republic of Iran in the field of Islamic Studies; *Islam: A Thousand Years of Faith and Power* (Yale University Press, 2001); *Islamic Arts* (Phaidon, 1997); *The Art and Architecture of Islam: 1250 - 1800*. [The Pelican History of Art] (Yale University Press, 1994); *Images of Paradise in Islamic Art* (Hanover, NH, 1991).

VI. Dinî Yayınlar Kongresi

oryantalizmin diğer alanlarına oranla daha az çaba gerektiren alan olarak durmaktadır. Geniş kitlelere sorulduğunda batılı araştırmacıların Kur'an hakkında, İslam Hukuku konusunda veya toplumsal yapımız hakkında ne düşündüklerini bilenlerin sayısı sınırlı olmasına karşın, hayatının bir aşamasında bir oryantalistin çizdiği bir resmi gören insanların sayısı daha fazla olacaktır.

Oryantalist ressamın doğuya ilişkin çalışmalarını farklı açılardan ele almak mümkündür. Örneğin bir kısmı doğuda hiç bulunmamış,²⁷ batıda yayımlanan doğuya müteallik roman vb. yayınlardan veya doğuyu görenlerden bir şekilde edindikleri bilgileri hayalleri ile süsleyerek resmetmişlerdir.

Bazı ressamlar doğuda bulunmuş, çalıştıkları eserlere konu olan mekân ve yapıları bizzat müşahade etmişlerdir. Aralarından kısa sürelerle, mesleki seyahatler düzenleyenler olduğu gibi,²⁸ uzun yıllar hayranları oldukları şehirlerde yaşayanlar da olmuştur. Ancak bu ressamlardan bazıları, bizzat görmek istedikleri ülkenin sultanı tarafından desteklenmiş veya himaye edilmişlerdir. Zaman zaman müşterileri bizzat sultanlar olmuşlardır.²⁹

Oryantalist ressamın resimindeki konular da, onların niyetlerinin sorgulanması bağlamında gündeme gelen mevzular arasındadır. Oryantalist resimlerde saray, törenler, harem, hamam, esir pazarı, dervişler, doğu şehirlerinden (İstanbul başta olmak üzere Kahire, Şam vb) görünüm, mesire yerleri, kahvehaneler en çok ilgi çeken konulardır.³⁰ Camiler vb. dini yapılar az sayıda örnekte karşımıza çıkmasının o dönemde, bu gibi yerlerin gezilmesi ve resimlenmesi için çok zor elde edilen izinler gerektirmesi başlıca sebep olarak görülmektedir. Ancak burada gerek Oryantalist ressamlar gerek onların batılı müşterileri bakımından önemli bir sebep daha var ki bu onların dini mekânlardan ziyade, uyuşuk kadınların tasvir edildiği harem sahnelerine ilgi duymalarıdır. Şiddet ve erotizmin anlatıldığı, esir pazarı, harem ve hamam sahnelerinde abartılı, küçümseyici ve önyargılı bir bakış öne çıkmaktadır.³¹

27 Ingres ve Jean Gros örneklerinde olduğu gibi Oryantalist ressamın bir kısmı Doğuya hiç gitmemişlerdir. Semra Germaner, Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbul'u*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002, s.38.

28 Van Mour, Lyotard, Melling, Guillemet, Zonaro bu ressamların en meşhurlarıdır. Zeynep Gök-göz, http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&yayinid=176&makaleid=1053

29 Sultan Abdülaziz örneği için bkz., Tadeusz Majda, "European Artistic Tradition and Turkish Taste- Staislaw Chlebowski, The Court Painter of Sultan Abdulaziz", *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu*, 25-27 Kasım 1998 Ankara, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2000, s. 176-181.

30 Germaner – İnankur, a.g.e., s. 39.

31 Germaner – İnankur, a.g.e., s. 39.

Bütün oryantalistlerin bütün eserlerinin doğuyu karalama ve negatifleme amacına yönelik olduğu iddia etmek sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Bazı ressamın çalışmalarını, sonraki zamanlarda yapılacak restorasyon veya çevre düzenlemelerine katkı sunacak kalitede veya doğu sanatına ciddiyetle yaklaşan, ön yargıdan uzak gerçeği resmeden çalışmalar da mevcuttur. Gustav Bauernfeind'in "The Gate of the Great Umayyad Mosque," (1890), Ludwig Deutsch'un "The Prayer at the Tomb", 1898, Jean-Leon Gerome'un Prayer in Cairo (Res. 7) 1865 tabloları bunlar arasında zikredilebilir.

Her ne kadar Oryantalizm geniş anlamda doğuyu ifade etse de bu "Doğu"nun içinde İstanbul'un ayrı bir yeri vardır. İstanbul'da icra-i sanat eyleyen batılı ressamı üç grupta ele alınabilir: Saray tarafından davet edilenler, kendi imkânlarıyla gelen gezgin ressamlar, ünlü olup kısa bir süre İstanbul'da kalanlar. Van Mour, Lyotard, Melling, Guillemet, Zonaro bu ressamların en meşhurlarıdır.³² Buna karşılık, Ingres ve Jean Gros örneklerinde olduğu gibi Oryantalist ressamların bir kısmı sadece İstanbul değil, Doğuya hiç gitmemişlerdir.³³

Oryantalist resimlerde saray, törenler, harem, hamam, esir pazarı, dervişler, İstanbul görünüşleri, mesire yerleri, kahvehaneler en çok ilgi çeken konulardır. Oryantalist resimlerde uyusuk kadınların betimlendiği harem sahneleri pek çok ressam tarafından ele alınmıştır. Şiddet ve erotizm konularının betimlendiği esir pazarı, harem ve hamam sahnelerinde çoğu kez Doğu hakkında abartılı küçümseyici ve önyargılı bir bakış açısının sergilendiği izlenmektedir.³⁴

Burada oryantalist ressamların etki bırakanlardan bazıları ele alınarak çalışmalarından örnekler verilecektir.

Jean Gerome

19. yüzyılda hamam konusunda en çok resim yapan Jean Gerome'un "Nemli Buğu", "Hamamda Çıplak", "Kadınlar Hamamı" ve "Bursa'da Büyük Kaplıca" gibi resimlerinde kadının çıplaklığını ve dişiliğini öne çıkaran bir yaklaşımın egemen olduğu görülür. Gerome, Avrupa kolonyalizminin uyguladığı şiddeti saklayan ve Doğuyu cinsel olanakların sapkın bir cenneti olarak sunan tavrıyla sömürgeci Fransız hükümetiyle zengin sanat müşterileri nezdinde oldukça popüler bir isimdi. Onun birçok resmi daha sonraları müs-

32 Zeynep Gökgöz,

http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&yayinid=176&makaleid=1053

33 Germaner – İnankur, a.g.e., s. 38.

34 Germaner – İnankur, a.g.e., s. 39.

tehcen dergilerde çıkacak olan fotoğrafları haber veren ilk çalışmalardır.³⁵ Zaman zaman harem çalışmalarının sıradan ve erotik olmakla eleştirildiği görülmektedir.³⁶

Fransız Oryantalist Ressam Jean-Leon Gerome 1857, 1868 ve 1895 yıllarında gittiği Kahire'de İslam mimarisinin farklı dönemlerine ait önemli yapılarıdaki namaz ve ezana ilişkin sahneleri resmetmiştir. "*Prayer in the Mosque*" adlı tablo,³⁷ bilinen İslami mezheplerin hiçbirine uymayan öğeler taşımaktadır. Tek başına duran çıplak figür, tek seccadede namaz kılan kişinin silahlı hali, ellerini namazda hiç yapılmayan bir tarzda tutması, en arkadaki iki kişinin önlerindeki kişiyle olan mesafeleri ve nihayet ayaklarının birinin önde diğerinin geride olması, cami içinde dağınık ama gruplar halinde duruşları bilinen namaz hareketlerinin hiç birini yansıtmamaktadır (Res. 7).

Jean Auguste Dominique Ingres

"Batılı ressamlar tarafından yapılmış en önemli hamam resmi kuşkusuz Ingres'in "Türk Hamamı"dır. Ingres, 1859'da prens Napolyon için bir Türk kadınlar hamamı tablosu gerçekleştirmiş, ancak tablonun konusu prensin karısını rahatsız edince, yapıtı 1860'da kendisine iade edilmiştir. Ingres bundan sonra yaklaşık kare biçiminde olan bu tabloyu bir daireye çevirmiş ve Halil Şerif Paşa'ya satmıştır."³⁸

Fausto Zonaro

II. Abdülhamid döneminde saray ressamı olarak çalışan İtalyan ressam Fausto Zonaro, tarihten, portre çalışmalarına kadar farklı konuları ele almış ve "Türk Ressamı" olarak tanınmıştır. "Ertuğrul Suvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçişi" adlı çalışması önemli eserlerindedir (Res. 1). Sultan kendisine Boğaziçi'nde bir köşk, bir atölye ve "Ressam-ı Hazret-i Şehriyari" unvanı vermiştir.³⁹ II. Abdülhamid'in resim sanatına verdiği bu değer büyük dedesi Fatih'in asırlar önceki uygulaması yanında, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda sönük kalmaktadır. İtalyan ressam Bellini'yi

35 Ali Asker Bal, "Oryantalist Resimde Bedenin Kolonileştirilmesi Bağlamında "Türk Hamamı" İmgesi", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Editörler: Emine Gürsoy ve bşk., II/2, "Kültür Tarihimizde Hamam", s.20. Semra Germaner, Zeynep İnankur, a.g.e., s. 19.

36 Ashley Williams, Penetrating the Veil: Gérôme's Harem Paintings and "erotic imperialism", Linda Nochlin, "The Imaginary Orient," *Art in America* 71, no. 5 (May 1983): 118-131, 186-189, 126.

37 Semra Germaner, Oryantalist Resimlerde İslam Dünyası, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni, 25 Nisan 2007, s. 2, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html, 09.09.2013

38 Bal, a.g.m., S. 20; Semra Germaner, Zeynep İnankur, a.g.e., s. 21.

39 Semra Öner, Sultan II. Abdülhamid'in Saray Ressamları: Luigi Acquarone ve Fausto Zonare, *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu*, 25-27 Kasım 1998 Ankara, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2000, s. 186-191; Germaner, İnankur, a.g.e., s. 169.

getirten Fatih, kendi portresini yaptırmıştır. Daha sonra Fatih'in sarayındaki resimlerin II. Bayezid tarafından kaldırılıp dağıtıldığı söylenecektir.⁴⁰

Ivan Ayvazovski

1845'te İstanbul'a gelen Rus ressam Ivan Ayvazovski (1817-1900) de, padişahlara resim çizen sanatçılardandır. Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı için sipariş ettiği tabloları hazırlamıştır. 1890'daki son ziyaretinde Sultan II. Abdülhamid'e iki tablosunu hediye etmiştir.

Batıdan gelen resim sanatının Osmanlı toplumunda gördüğü müsamahaya rağmen heykel asla bu lütfu mazhar olamamıştır. 1867 Paris Sergisi'ne beraberindeki Şehzade Abdülhamid ile katılan Sultan Abdülaziz, sergide bir heykeltıraşa at üstünde heykelini ısmarlar, sipariş Beylerbeyi Sarayı'na ulaştığında Pertevniyal Valide Sultan heykelini denize atılmasını emreder. Denize atılmaz, saklanması uygun görülür.⁴¹

ENSTİTÜLER

Batılıların İslam sanatına yönelik yaptıkları çalışmalarda öne çıkan kurumların başında, gerek kendi ülkelerinde gerekse doğuda (örneğin, İstanbul, Şam, Kahire) kurdukları araştırma merkezleridir. Bu merkezlerin genellikle, kurucuları olan ülkelerin adlarıyla anıldıkları görülmektedir. Alman, İngiliz, Fransız araştırma (arkeoloji) enstitüleri bunlar arasındadır.

Alman Arkeoloji Enstitü

1829'da Roma'da "Istituto di corrispondenza archeologica" adıyla kurulan enstitü, 1832'de Berlin'e taşınır. İlerleyen zamanlarda Kahire, İstanbul, Madrid, Bağdat ve Tahran'da şubeler açar. İstanbul şubesi, 1930 başında mükemmel kütüphanesiyle birlikte faaliyete geçmiştir.⁴²

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (L'IFEA (Institut Français d'Études Anatoliennes) 1930 yılında Fransız Enstitüsü, Albert Gabriel'in çabalarıyla Beyoğlu'ndaki Fransız elçilik binasının bir bölümünde kurulmuş ve 1931'de resmen açılmıştır. Kurum amacını "Konusu Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu toprakları olan İnsani ve sosyal

40 Serpil Bağcı ve bşk., Osmanlı Sanatı, Ankara, 2006, s. 225 vd.; Nurullah Berk, Fatih Sultan Mehmet ve Venedikli ressam Gentile Bellini, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl, 1953, Cilt: 2 Sayı: 2 Sayfa 148.

41 Değerlendirme: Zeynep Gökgöz, "Sanatta Doğu İmgesi Semra Germaner", Bülten Sayı: 79 - YIL: 2012

42 <http://www.dainst.org/tr/node/28061?ft=all>, 24.12.2013.

bilimler alanında ve Antik Dönem bilimleri alanında ki çalışmaları yüreklendirme ve yönetme görevi vardır." şeklinde deklare ettikten sonra Osmanlı dönemi çalışmalarını da bünyesine alır.⁴³ Kahire Fransız Arkeoloji Enstitüsü (Institut Français d'Archéologie Orientale)'ın kuruluşu ise 1880 yılında gerçekleşir.⁴⁴

İngiliz Enstitüsü (British Institute)

İngiliz Enstitüsü Ankara'da 1947 yılında kurulan enstitü, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Birleşik Krallık (İngiltere) arasındaki anlaşma ile geniş çalışma faaliyetlerine başlar. Özellikle büyük kütüphanesi araştırmacıların hizmetindedir.⁴⁵

MÜZELER

Batı dünyasındaki müzeler de, İslam sanatına ilişkin çalışmalar konusunda dikkat çeken kurumlardandır. Bunlar arasında Amerika'da The Metropolitan Museum of Art (New York City), Fransa'da, Musée du Louvre (Paris), Almanya'da Pergamon museum (Berlin) ve Rusya Federasyonu'nda Hermitage (Saint Petersburg) müzeleri önde gelen kurumlar olarak öne çıkmaktadırlar. Bunların dışında çok sayıdaki müzenin yanı sıra, özel koleksiyonlarda da İslam sanatına ilişkin irili ufaklı eserler bulunmaktadır.⁴⁶

British Museum

1753'te Londra'da kurulan müze, 1759'de açılmıştır. İçinde Eski Mısır ve Sudan, Yunan ve Roma, Orta Doğu, Baskılar ve Çizimler, Tarih Öncesi ve Avrupa, Asya, Afrika, Okyanusya ve Amerika, Sikke ve Madalyalar, Konservasyon ve Bilimsel Araştırmalar ve nihayet kütüphane ve arşivler bölümleri bulunmaktadır. Envanterindeki 7 milyon parçanın sadece 50 bin kadarı sergilenebilmektedir.⁴⁷

The Metropolitan Museum of Art (Metropolitan Müzesi)

New York'da kurulan müze Amerika Birleşik Devletlerinin en büyük müzesidir. Metropolitan Müzesinin İslam sanatlarına ilişkin 7-20. yy'lar arası eserlerin yanı sıra, farklı zamanlarda düzenlenen sergileri ve çok sayıda yayınları bulunmaktadır.⁴⁸ Bunlardan

43 http://www.ifea-istanbul.net/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=38&Itemid=274&lang=tr, 01,10,2013.

44 <http://www.ifao.egnet.net/>, 19.11.2013.

45 <http://www.biaa.ac.uk/>, 19.11.2013.

46 *Nasir Halili Koleksiyonu*, dünyanın büyük İslam sanatı koleksiyonları arasında yer almaktadır.

47 Sevinç Akyazlı, Dünya tarihinin ev sahibi, British Museum, *Müze*, Ekim-Kasım-Aralık 2011, Sayı 3, s. 22-35.

48 Metropolitan Müzesi, İslam dönemi resim ve mintayür örnekleri için bkz., "Islamic Art", The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series, Vol. 36, No. 2, Islamic Art (Autumn, 1978),

bazıları şöyledir: Moroccan Court, Islamic Art Galleries, The Metropolitan Museum of Art, December 2010–October 2011; Art of the Islamic World: A Resource for Educators, Ekhtiar, Maryam D. and Claire Moore, ed. (2012); Glass of the Sultans, Carboni, Stefano, and David White house, with contributions by Robert H. Brill and William Gudenrath (2001); Al-Andalus: The Art of Islamic Spain, Dodds, Jerrilynn, ed., with essays by Daniel Walker, Oleg Grabar, Jerrilynn D. Dodds, ... (1992).⁴⁹

Louvre Müzesi (le Musée du Louvre)

Paris'teki Louvre Müzesi, daha önce farklı amaçlarda kullanılan bir sarayda 1793 yılında kurulmuştur. 1871 yılındaki yangın sonrasında restore edilmiştir. İslam sanatı örneklerinin sergilenme şansı bulduğu batıdaki en büyük müzelerden biridir.⁵⁰

Hermitage Müzesi (Государственный Эрмитаж)

İslam sanatının en önemli koleksiyonlarından biri, dünyanın en büyük müzelerinden biri olan, Rusya'nın St. Petersburg şehrindeki Hermitage Müzesinde sergilenmektedir. 1764 yılında kurulan müze 1852 yılında halka açılmıştır. Ancak, henüz tam bir envanter çalışması yapılamadığı için, İslam sanatına ilişkin eser sayısı tam olarak bilinmemektedir.⁵¹ Rusya'da Hermitage'ın dışında İslam eserlerinin sergilendiği başka müzeler de bulunmaktadır.⁵²

Başta Avrupa ve Amerika'da olmak üzere farklı ülkelerde, İslam Sanatlarına ilişkin irili ufaklı koleksiyonlar bulunmaktadır. Halili Koleksiyonu buna bir örnektir.

Pergamonmuseum (Bergama Müzesi)

Almanya'da, Berlin'de Müzeler Adası olarak bilinen yerde yer almaktadır. 19. yüzyılın sonlarında Alman mühendis Carl Humann, Berlin Müzesi'nin desteğiyle sürdürdüğü kazılarda ortaya çıkan bazı eserler bilahare dönemin sultanı II. Abdülhamid'in izniyle Berlin'e taşınır. Buradaki izin konusunun tartışmalı olduğu da söylenir. Almanya'nın

pp. 3-48.; Sevinç Akyazılı, New York'un Sanat Tapınağı Metropolitan, *Müze*, Nisan-Mayıs-Haziran 2012, Sayı 5, s. 23-30.

49 <http://www.metmuseum.org/search-results?ft=islamic+art&x=0&y=0>,

50 Richard Brettell, *Museum Masterpieces: The Louvre*, Virginia, pp. 3-7.; Louvre Müzesi'ndeki farklı dönemlerden İslam el sanatları için bkz. Gaston Migeon, *Musulman Art*, Paris, 1922.; Daniel C. Waugh, Arts of the Islamic World in the Louvre: Experiencing the New Galleries, *Les Arts de l'Islam au Musée du Louvre*. Ed. Sophie Makariou. Paris: Hazan; Musée du Louvre, 2012., 99-106.

51 Государственный Эрмитаж, Концепция программы развития «Большой Эрмитаж (2012–2022)», p. 5-6.

52 Bir örneği için bkz., N.P. Nekrasova, K.G. Kınayeva, Moskova Şark Sanatları Devlet Müzesi Türk, Azeri ve Türkmen Seccâdeleri, (Tercüme, Cem Oğuz), Ankara, 1997, s. 17-29.

Ruslarca işgali sonrası Rusyaya taşınan bu eserler sonradan iade edildiyse de bazı parçalar Rusya'daki müzelerde kalmıştır.⁵³

Museum für Islamische Kunst (Berlin) (Berlin İslam Eserleri Müzesi)

Berlin İslam Eserleri Müzesi 1904 yılında Kaiser Friedrich Müzesi/Bode Müzesi'nin içinde, Wilhelm von Bode tarafından kurulmuştur. Müzesi'nin 1932'de yeniden inşa edilmesinden sonra taşınmıştır. Friedrich Sarre, Ernst Herzfeld, Wilhelm von Bode ve Ernst Kühnel gibi Alman araştırmacı ve koleksiyonerlerin katkıları bulunmaktadır.⁵⁴ Bergama Müzesi içindeki İslam Eserleri Müzesi değerli koleksiyonlarıyla öne çıkmaktadır. İslam eserlerinin çoğunluğu 7. ve 19. yüzyıllardan farklı bölgelerden gelmez. Orta Doğu, Mısır ve İran kökenli eserler koleksiyonlarda ağırlıklıdır.⁵⁵

Khalili Collection

1945 yılında İran'da, Musevi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Nasır David Halili, öğrenimini İran'da tamamlayıp ailesiyle İngiltere'ye yerleşti. 1970'ten itibaren koleksiyonculuğuna başladı. Dünyanın en zengin özel koleksiyonu kabul edilir.⁵⁶

ANSIKLOPEDİLER

Encyclopedia of Islam (İslam Ansiklopedisi)

Oryantalistlerin doğuya ilişkin çalışmalarının en önemlilerinden biri de şüphesiz Encyclopedia of Islam (İslam Ansiklopedisi)'dir (Res. 5). Oryantalistlerce hazırlanıp, Hollanda'da yayınlanan ve 1940-1987 yılları arasında Türkçeye tercüme edilip farklı baskıları yapılan ansiklopedide,⁵⁷ İslam sanat ve estetiğini de ilgilendiren maddeler bulunmaktadır (Res. 6). Bu kendinden sonraki, doğu ve batıda İslam'a ilişkin çalışma yapacakların görmezden gelemeyeceği önemli bir eser konumundadır.⁵⁸ Ansiklopedi-

53 "Pergamon Müzesi", *Müze*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2011, Sayı 2, s. 12-18.

54 Susan Kamel, "Representing Objects from Islamic Countries in Museums", Edit. Byvalleria Minucciani Religion and Museums, Immaterial and Material Heritage, s. 55-58.

55 Gierlich, Joachim, 'In Memoriam Katharina Otto-Dorn: A Life Dedicated to Turkish Islamic Art and Architecture', *EJOS*, IV (2001), No. 21, 1-14.

56 Louise Ryan, *Negotiating Difference: Islamic Identity on Display*, CSAA 2011 Conference Proceedings Cultural ReOrientations and Comparative Colonialities, Edited by Gilbert Caluya, and others, Published online by the International Centre for Muslim and non-Muslim Understanding, Adelaide, SA, 2012, s. 189 vd.

57 Orhan F. Köprülü, "İslam Ansiklopedisi", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 23, s. 43-44.

58 İslam Ansiklopedisi'nin bir değerlendirmesi için bkz., Mehmet İpşirli, Her Medeniyetin Bir Ansiklopedisi Vardır, *Doğu Batı*, Oryantalizm I, Yıl. 5, Sayı 20, 2002, s. s. 245-256.

nin geneline hakim olan bakış açısını anlamak için Allah maddesine bakmak yeterli olacaktır:

“Nitekim Peygamber Kur'an'da Allah'ın fiili hakkında iki ayrı fikri saffetle ileri sürüyor ki, biri değişmez kaderi ifade eder; diğeri ise, ihtiyara yer verir. Bu da onun fikirlerindeki karışıklık yüzündendir.⁵⁹ Burada yazar Kur'an'ı Hz. Peygamberin yazdığını ve bunu yaparken de kafasının karışık olduğunu söylüyor. “Pek çok Avrupalı Kur'an mütercimi tercümelerinin baş tarafına, Kur'an sanki Hz. Muhammed (s.a.s.)'in eseri imiş gibi, “Muhammed” ismini yazmışlardır. Savery, Kasimirski, E. Montet ve ilk devir Avrupa tercümelerinde olduğu gibi.”⁶⁰

Hristiyan kültür ortamında yetişen Oryantalistlerin Allah, Peygamber ayrımını yapmak ve Peygambere gelen vahyi anlamakta zorluk çekmeleri kaçınılmazdır. Diğer dinlerin kutsal kitaplarına yaklaşıırken, “Kitab-ı Mukaddes”in oluşum sürecine ilişkin zihni donanımlarını bir yana bırakıp düşüncelerini beklemek imkânsız istemek olacaktır. Burada çarpık olan durum, oryantalistlerin bir “İslam Ansiklopedisi” yazarken, “Kur'an-ı Muhammed yazdı” veya “Muhammed'in kafası karışık” türden ifadeler kullanmaları değildir. Tuhaf olan, böyle bir ansiklopedinin Türkiye'de, 1940'ların özel şartları bir yana, 1978 yılında dahi, Milli Eğitim Bakanlığınca beşinci baskısını yapabilesidir.

Ansiklopedinin İngilizcesi olan Encyclopedia of Islam'da, 6. cilt, J. Pederson tarafından yazılan, 677 sayfada “The architecture of the mosque” alt başlığıyla başlayan ve 707. Sayfada biten 31 sayfalık bölümde cami mimarisi işlenmektedir. Bu bölümde Hz. Peygamber döneminde başlayan mimari, ‘Arap Tipi’nin gelişimi, erken dönem farklı coğrafyalar ve farklı mimari geleneklerin oluşumundan (Arap, İran, Türk, Hind) ve önemli örneklerine yer vermektedir.

İslam Ansiklopedisi Türkçeye tercüme edilirken bazı maddelerinin Türk araştırmacılar tarafından yeniden yazıldığı görülmektedir. Örneğin “Mescid” maddesi. 1979 yılı Türkçe basımında 8. ciltte, başlangıçta 118 sayfalık bir yer işgal eden Mescid maddesinde, Câmiin Mimâri Tarihi alt başlığıyla 89. Sayfadan başlayıp, 118. sayfada bitmektedir. Bu bölümün yazarı Selçuk Mülayim'dir.⁶¹

59 D.B. Macdonald, “Allah”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1978, I, s. 366.

60 İsmail Cerrahoğlu, Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXI, s. 127.

61 Mescid Maddesi Türklerce yazılırken, Allah maddesinin Oryantalistlerce yazılan aslının korunması anlamlıdır. Dahası, Allah maddesine 16 sayfa yer verilirken, aynı ciltte bulunan Atatürk maddesinin 89 sayfa olması da dönemin şartlarını anlama bakımından ciddi bir katkı olsa gerek.

Encyclopædia Iranica

Encyclopædia Iranica, Amerika New York'ta, Columbia Üniversitesi merkezli olmak üzere, uluslararası ortak bir proje olarak yürütülmektedir.

Genel Editörlüğünü, İran doğumlu ve *Bahai bir ailede dünyaya gelmesine rağmen, her hangi bir dine bağlılığının bulunmadığını söyleyen Ehsan Yarshater'in yaptığı ansiklopedinin hazırlanmasında, aralarında Türkiye'den Osman G. Özgüdenli'nin de bulunduğu çok sayıda editör görev almaktadır.*

Başlangıçta, Ehsan Yarshater'in Şah Rıza Pehlevi dönemi başbakanı Emir Abbas Huveyda'ya önerisi ve 2 milyon dolar tahsisatla başlayan çalışmada, 1979 yılındaki İran İslam devrimi sonrasında ödenekler kesilmiştir. Bundan sonra ansiklopedi farklı kurum ve kesimlerden alınan yardımlarla varlığını sürdürmüştür.

İngilizce olarak yayınlanan ve internet ortamında da paylaşılan ansiklopedisinin sanat ve estetiğe ilişkin maddelerinin bazıları tanınmış sanat tarihçiler tarafından yazıldıkları dikkat çekmektedir. Örneğin "Selçuklular" maddesinin "Sanat ve Mimari" alt başlığı, "Lorenz Korn",⁶² Minare (Minaret) maddesi "W. Kleiss";⁶³ Mimari (Architecture) maddesinin İslam Öncesi Safevi bölümü (ARCHITECTURE v. Islamic, pre-Safavid),⁶⁴ Oleg Grabar, tarafından yazılmıştır.

1982 yılında ilk cildi yayınlanan ansiklopedi 2012 yılı itibariyle 12. Cildi yayınlanmış ve toplam 45 olarak tamamlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca internet ortamında 1996 yılında birinci cildi yayınlanmaya başlamıştır.

DERGİLER

Batıda, doğu sanat ve estetiğinin de içinde bulunduğu önemli çalışmaları yayınlayan çok sayıda dergi bulunmaktadır. Bunlardan özellikle sanat ve estetik konulu makaleleri ile öne çıkan yayınlara örnek olarak Muqarnas, Ars Islamica ve Ars Orientalis verilebilir.

MUQARNAS: An Annual On The Visual Culture of The Islamic World

Harvard Üniversitesi Ağahan İslam Mimarisi Programı ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü desteği ile İslam sanat ve mimarisi konulu yayınlara yapılmaktadır. Bunların en önemlisi Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World adlı yayındır. Kurucuları arasında Oleg Grabar'ın da bulunduğu dergi adını, İslam sanatının önemli süsleme öğelerinden biri olan Mukarnas'tan almaktadır (Res. 8). Sanat ve mimarinin yanında İslam tarih ve kültürüne ilişkin makalelere de yer vermektedir. Zaman zaman özel konulu sayıların yayınlandığı dergi 1983 yılında yayına başlamış ve 2013 yılı itiba-

62 <http://www.iranicaonline.org/articles/saljuqs-vi>

63 <http://www.iranicaonline.org/articles/minaret-1>

64 <http://www.iranicaonline.org/articles/architecture-v>

riyle toplam 30. sayı yayınlanmıştır. Mukarnas dergisinin ilk sayısında, Kahire'de Ehl-i Beyt'e ait yapılar, Fatimi dönemi, İran, Delhi Sultanlarına ait yapılar, Osmanlı sanatı, İslam metal sanatına ilişkin makaleler bulunmaktadır.⁶⁵

30. yılını kutlama sevincini yaşatan son sayısında editör olarak, daha önceki birçok sayının da ana editörlüğünü yapan, Harvard Üniversitesi'nden Gülru Necipoğlu⁶⁶ karşımıza çıkmaktadır. Bu sayısında tarihçilik ve Timurlu ve Safevi el yazmalarındaki minyatürler ve el-Hariri'nin Maqāmāt adlı eserine ilişkin makaleler yer almaktadır.⁶⁷

Ars Islamica

Ars Islamica, İslam sanatına ilişkin çok sayıda çalışmanın bulunduğu yayınlardan biri Ars Islamica'dır.⁶⁸ Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanan dergi, Mehmet Ağa-oğlu tarafından Ann Arbor Michigan Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü İslâm Sanatı Semineri ile Detroitte Sanat Enstitüsü'nün müşterek yayın organı olarak 1934 yılında yayımına başlandı. 1951 deki XVI. cildinden sonra dergi "Ars Orientalis" adıyla yayımlanmaya devam etti.⁶⁹

SELF ORYANTALİZM

Oryantalistlerin bıraktığı veya ara verdiği daha veya yerlilere havale ettiği çalışmalarda bir "Self Oryantalizm'den söz edilmektedir. Batılıların amaçladığı hedefe onların yöntemleriyle ve fakat başka bir amaçla ulaşmak. Bu anlamda sanat özelinde ifade

65 İlk sayıdaki makalelerin konu başlıkları şunlardır: The Mosque of al-Hakim in Cairo, The Cult of 'Alid Saints in the Fa'imid, Monuments of Cairo. Part I: The Mosque of al-Aqmar, The Octagonal Pavillion at Natanz: A Reexamination of Early Islamic Architecture in Iran, The Resilience of the Friday Mosque: The Case of Herat, The Tughluqs: Master Builders of the Delhi Sultanate, Dating Ottoman Turkish Works in the Saz Style, Four Mughal Caravanserais Built during the Reigns of Jahangir and Shah Jahan, Type and Variation: Berber Collective Dwellings of the Northwestern Sahara, Reflections on the Study of Islamic Art, Christian Themes in Thirteenth-Century Islamic Metal work. http://archnet.org/library/documents/collection.jsp?collection_id=86, 12.10.2013.

66 AgaKhan Program of Islamic Architecture at Harvard, HAA Department.

67 Derginin bütün sayı ve içerikleri için bkz. <http://archnet.org/collections/43/publications/4420>. 19.12.2013

68 Arslamica'nın 1934 yılından başlayan 16 yıllık içeriği için bkz., "Index to Ars Islamica, Volumes I-XVI (1934-1950)", *Ars Islamica*, Vol. 15/16 (1951), pp. 307-328, Freer Gallery of Art, The Smithsonian Institution and Department of the History of Art, University of Michigan. <http://www.jstor.org/stable/4515702>, Erişim tarihi: 04.12.2013.

69 Semavi Eyice, "Arslamica", DİA, III, İstanbul, 1991, S. 395-396; Semavi Eyice, "Arslamica", DİA, III, İstanbul, 1991, S. 396.

edecek olursak, bazı doğulu ressamın da batılı üsluplarla sanata yaklaştıkları ve iş tuttukları görülmektedir.⁷⁰

Burada artık hiçbir baskı olmaksızın, bir toplumun bireylerinin tamamen kendi istekleri ile daha önce kendilerine toplumsal bir mühendislik uygulamış olan kültüre duydukları hayranlık, onlara özenme ve onlarda var olanı kendilerinde de var kılma mücadeleleri söz konusudur.⁷¹

Şüphesiz farklı konularda, olaya doğudan bakan eserlerine rağmen, Osman Hamdi Bey'in Mihrap tablosunu, self Oryantalist yaklaşımla üretilen (hatta birçok Oryantalistin bile üretimini göze alamayacağı) bir tablodur dense abartılmış sayılmaz (Res. 2). Bir Osmanlı Sadrazamının oğlu olan Osman Hamdi Bey'in, İslam kültürüne vukufiyeti tartışılmaz. Nitekim onun "Türbe Ziyaretindeki İki Genç Kız" tablosunda litürjik öğelerin hak ettikleri yerlerde oldukları gözlemlenmektedir (Res. 3). Buradan hareketle Osman Hamdi Bey'in aslında 'Mihrap' tablosunda ne yaptığının farkında olduğu görülmektedir.⁷²

Oryantalizme tepki olarak Doğu'lu bakışı merkeze alan oksidentalizm kavramı türetilmiştir.⁷³ Ancak bu konuda yapılan çalışmalar ve etki alanlarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu tanıma uyan çalışmalardan biri olarak düşünür ve yazar Aytunç Altındağ'ın "Üç İsa", "Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri", "Gül ve Haç Kardeşliği" adlı çalışmaları örnek verilebilir.⁷⁴

ESTETİĞE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Geniş anlamda İslam sanatı ile mukayese edildiğinde, "İslam Estetiği" konulu çalışmaların son derece az olduğu görülmektedir. Şüphesiz bu alanda makale boyutunda, kitapların içinde kısmen değinme şeklinde bazı yayınlar mevcut olmakla birlikte, doğrudan çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu durum biraz da felsefecilerin de

70 Edward Said'in oryantalizm kavramından hareketle geliştirilen, Self oryantalizm, gizli oryantalizm; iradi oryantalizm, içselleştirilmiş oryantalizm gibi yorumlar için bkz., Bünyamin Bezci-Yusuf Çiftci, *Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite Ve/Veya İçselleştirdiğimiz Modernleşme, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) Cilt:7, Sayı:1 Yıl:2012, s. 142.*

71 Hasan Bülent Kahraman, "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", *Doğu Batı, Oryantalizm I, Yıl. 5, Sayı 20, 2002, s. 169-170.*

72 Konu hakkında tartışmalar için bkz., Durmuş Akbulut, *Türk Resminin Öncüleri, İstanbul, 2011, s. 45 vd., 83.*

73 "Oksidentalizm, Doğu'da Batı'yı Batılı olmayan bir dünya görüşünden yola çıkarak geliştirebilecek bir karşı çalışma alanıdır.", Hasan Hanefi, "Oryantalizmden Oksidentalizme", Lütfi Sunar ed., *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu, 9-10 Aralık 2006, İstanbul, 2007, s. 81.*

74 Yazar'ın, Başbakan Menderes asılarak idam edildiğinde, halkın tepkisizliğine tepki olarak okuduğu Kabataş Lisesi'ni ateşe vermesi bir anı olarak hatırlanır. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/126014.aspx>

ilgi alanı olması ve İslam sanatına ilişkin çalışmalardaki getirinin estetikte olmayışı, “İslam Estetiği” ifadesinin başlı başına pozitif bir anlam yüküne sahip olması etken olmuş olmalıdır.

Oliver Leaman

Batıdan doğuya bir bakış olarak İslam Estetiğini yazarlardan önemli bir isim Oliver Leaman’dır. O, *Islamic Aesthetics An Introduction* adlı kitabını 2004 yılında yayımlar.⁷⁵

Kitabını dokuz bölümde ele alan Leaman, bölümlere olarak aşağıdaki başlıkları kullanır: İslam Sanatı Hakkında En Çok Yinelenen On Bir Hata, Halik Allah, Hüsnühat ve Sembolizm, Din, Üslup ve Sanat, Edebiyat, Müzik, Ev ve Bahçe, Kur’an’ın Mucizeliliği, Felsefe ve Görme Biçimleri, Sanatı Yorumlamak, İslam’ı Yorumlamak, Felsefeyi Yorumlamak.

“Bu kitabı yazmamın sebebi İslam sanatı hakkında biteviye söylenegelen şeylerden duyduğum derin hayal kırılığdır.” diye söze başlayan Leaman, İslam sanatına ilişkin çok sayıdaki esere rağmen bu eserlerdeki estetik sığılı vurgular ve kendi çalışmasını “bu yanlışlıkları düzeltme ve İslam sanatının estetiğine sağlam bir zemin kurma yönünde mütevazı bir çaba” olarak niteler.⁷⁶ Bir dinin sanatını, estetiğini anlamak için o dine mensup olmak gerekmediği gibi, bazen bunun bir avantaj olduğunu söyleyen Leaman, babası ile olan bir anekdotu ile örneklendirir.⁷⁷

Leaman, özellikle batılı araştırmacılara yönelik olarak bir yargıda bulunur ve “İslam sanatı üzerine yazarların ekseriyeti, İslam sanatını gerçekten sanat olarak görmezler. Bu kişiler İslam sanatını hayranlık uyandırıcı, muhteşem veya etkileyici olarak görüp profesyonel hayatlarını buna adayabilirler, fakat yine de İslam sanatını sanat olarak görmezler.” der. Kendisini diğer araştırmacılardan ayıran bir nokta olarak Leaman, “İslam sanatı sanattır. Hatta muhteşem bir sanattır ve biz bu sanatı anlamak için estetik bir yaklaşım oluşturmak zorundayız. Bu kitap bu süreci başlatma noktasında

75 Oliver Leaman, *Islamic Aesthetics An Introduction*, Edinburgh University Press, 2004. Türkçe baskısı, Oliver Leaman, *İslam Estetiğine Giriş*, (Tercüme) Nuh Yılmaz, Küre Yayınları, Birinci Basım Mart, İstanbul, 2010.

76 Leaman, a.g.e., s.11.

77 “Her ikimiz de Bach dinlemeyi, kiliseler ve şapeller gibi dinî binaları ziyaret etmeyi pek severdik. Babam sürekli bu binalara ve müziğe nasıl hayran olduğunu, Hristiyan olmuş olsa bu binalara ve müziğe olan hayranlığının daha da fazla olabileceğini, bu binalar ve müzik hakkında Hristiyan olmayan birisi olduğu için kaçırıldığı şeyleri Hristiyan olmuş olsa daha da iyi takdir edebileceğini söylerdi. Bense aksini, yani bu binaların ve müziğin estetik özelliklerinin aslı dinî amacından soyutlanabileceğini, hatta aslı dinî amacı paylaşmanın, estetik takdir ve eseri kavrayış noktasında destek değil köstek olabileceğini savunurdum. Bu kitapta da hâlâ aynı olan bu görüşümü geliştirdim. Leaman, a.g.e.,s. 11.

bir girişimdir.”⁷⁸ demek suretiyle aslında zor olan bir yolda atılan ilk adımlardan söz etmektedir.

Ülkelere, din ve inançlara göre estetik anlayışının olamayacağını ileri süren Leaman'a göre, “İslamî Estetik Diye Bir Şey Yoktur”.⁷⁹ O, bunu söylerken bir dinin estetiğini inkarı değil, estetiğe genel geçer, her yerde kabule şayan alt yapı oluşturmaya çalışmaktadır.⁸⁰ Ancak, sanat söz konusu olduğunda, insanlık için ortak kuralların ötesinde bazı özel durumlar da kendini dayatmaktadır. En güzeli sipariş veren patron ve en güzeli meydana getirmeye çalışan ustanın zihni, birikimi ne derece din ve inançtan bağımsız olabilir ki, onların meydana getireceği eser bu durumdan bağımsız olsun.

Valerie Gonzalez

İslam estetiğine ilişkin son dönem çalışmaların dikkat çekenlerinden biri de, Valerie Gonzalez'in, “Beauty and Islam, Aesthetics in Islamic Art and Architecture”.adlı çalışmasıdır.⁸¹ “The Institute of Ismaili Studies” tarafından yayınlanan kitapta yayıncı kuruluşun varlık sebebi olarak İslam geleneği içinde genelde Şii, özelde İsmaili mezhebine ilişkin çalışmalar yapmak olarak vurgulanır.⁸²

Kitapta, Klasik Arap düşüncesinde güzellik ve estetik deneyim, Kur'an'da Süleyman'ın Mesellerinin estetiği, Soyutlama Kinetik ve Metafor, el-Hamra Geometrilere, İslam Hat sanatında estetik sistem gibi ana başlıklar yer almaktadır.

Timothy Insoll

İçerdiği konular bakımından İslam sanat ve estetiği ile ilgisi bulunan batılı çalışmalardan biri de, Timothy Insoll'ın kaleme aldığı “The Archaeology of Islam” adlı çalışmadır.⁸³ Kitabın, sekiz ana ve alt başlık şeklinde düzenlendiği görülmektedir.⁸⁴ İslam dinine ilişkin “İslam bir dinden ibaret olmayıp bir yaşam biçimidir” deyişinin arkeoloji

78 Leaman, a.g.e., 17, 18.

79 Leaman, a.g.e., 23.

80 Kitabın geniş bir değerlendirmesi için bkz., Cihat Arıncı, “İslam estetiğini yeniden düşünmek: Oliver Leaman'ın *Islamic Aesthetics: An Introduction* adlı eseri üzerine” [Değerlendirme Makalesi], 21 (2006/2), 127-168.

81 Valerie Gonzalez, *Beauty and Islam, Aesthetics in Islamic Art and Architecture*. London. 2001.

82 Gonzales, a.g.e., s. V.

83 Timothy Insoll, *The Archaeology of Islam*, Tercüme Bahar Tırnakçı, (İslam Arkeolojisi), İstanbul, 2007.

84 1. İslam Arkeolojisi: Kısa Bir Değerlendirme, Bilim İnsanın Rolü: Arkeoloji ve Din, İslam ve İslamlar, Annales Kuramı ve Arkeolojiye Uygulanabilirliği, Coğrafya, Zaman ve Malzeme Bakımından Dağılım, İslam: Doğuşu, Gerekleri ve Bileşenleri, Müslümanlıkta Çeşitlilik: İslam Gizemcileri, Vehhabilik ve Taliban, Birey ve “İslam'a Uygun Yaşam Biçimi”.

açısından anlamlı bulan yazar,⁸⁵ İslam arkeolojisinin araştırma konusuyla arkeolojinin diğer alanları arasında ayrıma dikkat çeker.

Bu alanda yapılan çalışmalarda, disiplinlerarası yaklaşımın eksikliğine vurgu yapan yazar, "Arkeologların mevcut başka veri kaynaklarını göz ardı etmesi gibi tarihçiler de maddi kültürü göz ardı etmektedir" der.⁸⁶

Daha önce Leaman'da da gördüğümüz bir sanatı anlamada onu üreten dinin bilme/ anlamının gerekli olup olmadığı tartışmasına Insoll da girer ve bu durumu şu yaklaşımı getirir: "Ne var ki, araştırma konusu olan din veya inanç dizgesine bağlı olmamanın yorumlamada bir kayba neden olacağı eleştirisi getirilebilir; bir kimse, dahil olmadığı bir bütünü eksiksiz olarak göremeyebilir. Tersine, inceleme konusu olan bir din veya inanç dizgesine bağlı olmak da yerleşik öğretileri sorgulamayı güçleştirerek bazı şeylerin kaçırılmasına neden olabilir."⁸⁷

SONUÇ

Bir vefa borcunu açıkça ifade etmek gerekir ki, Oryantalist Mimar/Sanat Tarihçilerin XX. yy başındaki çalışmaları olmasaydı, bu gün en azından bazı bilim dallarında elde ettiğimiz birikimin çok uzağında olmamız söz konusu olabilirdi. Dahası, İslam sanatına ilişkin birçok eser günümüze sağlam ulaşma şansı bulamayabilirdi. Paradoksal

2. Cami, Çözümleme Ölçekleri: Yapıtaşları ve Kültürel Çeşitlilik, Yapıtaşları: Cami, Kültürel Çeşitlilik: Bölgesel Gelenekler, Caminin Arkeolojik Düzlemde İncelenmesi, İbadet Yerleri ve Müslüman Dini Kimliği, Özet ve Sonuç.

3. Konut Ortamı, İdeal Bir İslami Konut Ortamı, Arkeolojik Düzlemde Tanıma, Arkeoloji, Konut Alanı ve Toplumsal Kullanım; Özet ve Sonuç.

4. Müslüman Yaşantısı, Yeme İçme, Eğitim ve Sağlık, Hac ve Yolculuk, Özel Eşyalar ve Giyim Kuşam, Büyü ve Tılsımla Korunma, Savaş, Özet ve sonuç.

5. Sanat, Ticaret ve Düşünceler, İslam Sanatı veya Müslümanların Sanatı: Arka Planı ve Bileşenleri, Görsel İmge, Müslüman İkonografisinin Aktarımı ve Diğer Düşünceler, Sikkeler, Ticaret Yolları ve Ticari Mallar, İslam "Uygurluğunun" Aktarımı, Özet ve Sonuç.

6. Ölüm ve Ölü Gömme, Müslümanlıkta Ölü Gömme: İdealler ve Kökenleri, Ölünün Yeri, Hayattakiler ve Ölüler İçin Mezarlar, Mezar Epigrafisi: Ölümün Dili, Elma ve Zeytin, Cennet Arkeolojisi, Özet ve Sonuç.

7. Toplumsal Çevre, Müslüman Kentleri ve Yerleşim Yerleri, Bir Müslüman Yerleşim Yerinin Toplumsal Boyutu, Bütüncül Bir Yaklaşım: Genel Görünüm, Günümüzde ve Gelecekteki Durum, Özet ve Sonuç.

8. İslam Arkeolojisi, Kaynakça, Dizin.

85 Insoll,a.g.e., s. 14

86 Insoll,a.g.e., s. 17

87 Insoll,a.g.e., s. 19

bir biçimde Oryantalist sanat tarihçilerin bir kısmı, bizzat ülkelerinin işgal ettiği İslam coğrafyasında harap olan eserlerin korunması ve bir kısmının da -bir şekilde- batı müzelerine aktarılması yoluyla korunmasına yardımcı olmuşlardır.

Oryantalist Mimar/Sanat Tarihçiler, bize bizi anlatmaya ve bizi, onların tanımladığı şekilde kabul etmeyi öğretmek üzere geldiler veya yayınlar yaptılar.

Tevbe sûresindeki "(Allah'a) Ortak koşanlar, nefislerinin küfrünü göre göre Allah'ın mescidlerini şenlendiremezler. Onların yaptıkları işler, boşa çıkmıştır. Ve onlar, ateşte sürekli kalacaklardır." mealindeki 17. Ayeti, her ne kadar mescidler özelinde ifadeler taşıyorsa da, gayrimüslimlerin İslam'a ilişkin yapacakları çalışmaların geneline ilişkin bir içeriğe sahip olduğunu düşünmek haddi aşmak olmayacaktır.

Sanat alanında cereyan eden Oryantalizmin, diğer İslami ilimlere nispeten daha masum olduğu söylenebilir. Buradaki masumiyet zararın hayatiliği bakımındandır. Yani, Kur'an'a Muhammedin sözü diyen Oryantalistin İslam coğrafya ve kültürüne vereceği zarar ile Osmanlı coğrafyasında bir hamamdaki bir kadını resmeden ressamın vereceği zararın mukayesesidir. Ancak burada sanata verilecek zararın aslında diğer bilimlere verilecek yolu açması bakımından başka bir durum ile karşılaşmaktayız. Kitle iletişim araçlarının sınır tanımadığı, her gün dünyanın dört bir yanından büyük miktarda bilginin kullanıma sunulduğu bir dönemde bile, Batı'nın zihnindeki Doğu hâlâ, 19-20 yüzyıl Oryantalist ressamlarının fırçalarından çıkan renk ve desen parçacıklarından oluşmaktadır. Doğu hâlâ, kadınlarının sadece hamamlarda özgürce dedikodu yapabildiği, esir pazarlarında satılmasa bile ona yakın muamele gördüğü, geri, zavallı ve dönüştürülmesi gereken coğrafyadır.

Bilimsel çabayı görmezden gelip Oryantalizmi toptan red ve negatif çabalar bütünü olarak görmenin, yanlışlığı ortadadır ancak en az bunun kadar açık olan bir şey daha vardır ki Oryantalizm, sömürge ve misyonerlik faaliyetlerine çok ciddi ölçüde katkıda bulunmuştur.

Fransız Ernest Renan'ın 1883'te "İslam ve Bilim" başlıklı sunmuş olduğu konferansta İslâm'ın bilime ve ilerlemeye engel bir din olduğu şeklindeki iddiaları aslında, Batı'lı zihinlerde uzunca bir süre, İslam'ın biliminin, felsefesinin nihayet sanatının da olamayacağı veya var olsa da bunların bir kıymet-i harbiyesi olamayacağı şeklindeki kanaatlerinin tipik bir örneğidir.⁸⁸

Oryantalist faaliyetlerin en çok yoğunlaştığı dönem, doğunun hem maddi/askeri hem de kültürel olarak işgale uğradığı bir döneme denk düşmüştür. Bu durum, oryantalistlerin sanat çalışmalarına vefa borcunun yanı sıra olumsuz bir de soru işareti bırakmıştır.

88 Namık Kemal, "Renan Müdafaası" (1884) adlı eseri ile Renan'ın iddialarına cevap vermiştir. Ancak İslam Estetiğine ilişkin bu anlamda yapılması gereken çok şey bulunmaktadır. *Turan Koç, İslam Estetiği*, İstanbul, 2008, bu çalışmalara güzel bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

Makalede kullandığımız kaynakların Oryantalist olmayan yazarları da içermesi dolayısıyla, Oryantalist, olaya dışarıdan bakan, Oryantalist çalışmaları ayrı bir başlıkla, bir sonraki kısımda vermeyi uygun bulduk. Örneğin Seyyid Hüseyin Nasr'ın "Islamic Art and Spirituality", New York: State University of New York Press, 1987; vb. gibi eserler, batıda yapılmış çalışmalar olmalarına rağmen, yazarları Müslüman olmaları dolayısıyla, Oryantalistleri konu edinen bu makaleye alınmamıştır.

AKBULUT, Durmuş, Türk Resminin Öncüleri, İstanbul, 2011.

AKYAZILI, Sevinç, New York'un Sanat Tapınağı Metropolitan, *Müze*, Nisan-Mayıs-Haziran 2012, Sayı 5, s. 23-30.

_____, Sevinç, Dünya tarihinin ev sahibi, British Museum, *Müze*, Ekim-Kasım-Aralık 2011, Sayı 3, s. 22-35.

ARINÇ, Cihat, "İslam estetiğini yeniden düşünmek: Oliver Leaman'ın *Islamic Aesthetics: An Introduction* adlı eseri üzerine" [Değerlendirme Makalesi], 21 (2006/2), 127-168.

BAĞCI, Serpil, ve bşk., Osmanlı Resim Sanatı, İstanbul, 2006.

BAL, Ali Asker, "Oryantalist Resimde Bedenin Kolonileştirilmesi Bağlamında "Türk Hamamı" İmgesi", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Editörler: Emine Gürsoy ve bşk., II/2, "Kültür Tarihimizde Hamam", s.20. Semra Germaner, Zeynep İnankur, a.g.e., s. 13-23.

BERK, Nurullah, "Fatih Sultan Mehmet ve Venedikli ressam Gentile Bellini", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl, 1953, Cilt: 2 Sayı: 2 Sayfa: 143-160.

BULUT, Yücel, Oryantalizmin Kısa Tarihi, II. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.

CERRAHOĞLU, İsmail, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXI, s. 95-136.

EYİCE, Semavi, "GABRIEL, Albert-Lemis", *DİA*, c. 13, İstanbul, 1996, s. 275-278.

_____, "Keppel Archibald Cameron Creswell", *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 75-77.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "XXVI. Delhi - Milletlerarası Şarkiyat Kongresi" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild IV., Cüz 1-2, 1964, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1984, s. 103-118.

GABRIEL, Albert, "İstanbul'a Dönüş", *Arkitekt*, Cilt: 1946 Sayı: 1946-07-08 (175-176) Sayfa: 182-183,186.

GERMANER, S. - İNANKUR, Z. *Oryantalistlerin İstanbul'u*, İstanbul, 2002.

GERMANER, Semra - İNANKUR, Zeynep, *Oryantalizm ve Türkiye*, İstanbul, 1989.

GIERLICHS, Joachim, 'In Memoriam Katharina Otto-Dorn: A Life Dedicated to Turkish Islamic Art and Architecture', *EJOS*, IV (2001), No. 21, 1-14.

VI. Dinî Yayınlar Kongresi

- GRABAR, Oleg. *Islamic Art and Beyond*, volume III, Constructing the Study of Islamic Art. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2006.
- HANEFİ, Hasan, "Oryantalizmden Oksidentalizme", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, 9-10 Aralık 2006, Lütfi Sunar ed., İstanbul, 2007.
- İNANKUR, Zeynep, 19. Yüzyıl Avrupa'sında Heykel ve Resim Sanatı, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1997.
- "Islamic Art", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New Series, Vol. 36, No. 2, Islamic Art (Autumn, 1978), pp. 3-48.
- INSOLL, Timothy, *The Archaeology of Islam*, Tercüme Bahar Tırnakçı, (İslam Arkeolojisi), İstanbul, 2007.
- İPŞİRLİ, Mehmet, Her Medeniyetin Bir Ansiklopedisi Vardır, *Doğu Batı*, Oryantalizm I, Yıl. 5, Sayı 20, 2002, s. s. 245-256.
- KADI, İsmail Hakkı, "Hollanda'da Şarkiyat Araştırmaları", *Doğu Batı*, Oryantalizm I, Yıl. 5, Sayı 20, 2002, s. 84-113.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", *Doğu Batı*, Oryantalizm I, Yıl. 5, Sayı 20, 2002, s. 160-185.
- KAMEL, Susan, "Representing Objects from Islamicate Countries in Museums", Edit. Byvalleria Minucciani *Religion and Museums, Immaterial and Material Heritage*, s. 53-66.
- KAVAS, Ahmet, "Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları", *Oryantalizmi Yeniden Okumak-Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2002 Adapazarı, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2003.
- KOÇ, Turan, *İslam Estetiği*, İstanbul, 2008.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, "XXII. Müsteşrikler Kongresinin Açış Nutku", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. I, Cüz 1-4, 1954, s. 39-42.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., "İslam Ansiklopedisi", DİA, İstanbul, 2001, c. 23, s. 43-44.
- LICHTENSTADTER, Ilse, "In Memoriam Arthur Upham Pope 7 February 1881-3 September 1969", *International Journal of Middle East Studies*, Volume 1 / Issue 03 / July 1970, pp 276-277.
- MAJDA, Tadeusz, "European Artistic Tradition and Turkish Taste- Staislaw Chlebowski, The Court Painter of Sultan Abdulaziz", *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu*, 25-27 Kasım 1998 Ankara, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2000, s. 176-181.
- MCDONALD, D.B., "Allah", *İslam Ansiklopedisi* (MEB Yay), İstanbul, 1941, 1. 360-375.
- MIGEON, Gaston, *Musulman Art*, Paris, 1922.
- MERİÇ, Cemil. (1993), *Oryantalizm, Sosyoloji Notları, İletişim Yayınları*, İstanbul, s. 345-349.

- MUTMAN, M., Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı'ya Karşı İslam, Fuat Keyman, Mahmut Mutman & Melda Yeğenoğlu (Derleyen), 1999.
- NEKRASOVA, N.P., KINAYEVA, K.G., *Moskova Şark Sanatları Devlet Müzesi Türk, Azeri ve Türkmen Seccâdeleri*, (Tercüme, Cem Oğuz), Ankara, 1997.
- ÖDEKAN, Ayla, "Türk Hamamı", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. II, Yem Yayın, 1997, İstanbul 1997, s. 751.
- ÖNER, Semra, Sultan II. Abdülhamid'in Saray Ressamları: Luigi Acquarone ve Fausto Zonare, *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu*, 25-27 Kasım 1998 Ankara, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2000, s. 186-191.
- ÖZEL, Nevzat, "Kağıda İşlenen Uygurluk: Kağıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi", Jonathan Bloom, Tanıtım Eleştirisi, *Bilgi Dünyası*, 2007, 8(2): 329-331.
- ÖZTUNCAY, Bahattin, *Dersaadet'in Fotoğrafçıları* 1. Koç Kültür Sanat Tanıtım., İstanbul, 2003.
- ÖZTURK, Mustafa, "Oksidentalizm Bağlamında Afgani-Abduh Ekolu", Marife, sy. 3, s. 48.
- RYAN, Louise, Negotiating Difference: Islamic Identity on Display, CSAA 2011 Conference Proceedings Cultural ReOrientations and Comparative Colonialities, Edited by Gilbert Caluya, and others, Published online by the International Centre for Muslim and non-Muslim Understanding, Adelaide, SA, 2012.
- SAID, Edward W., Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları, Metis Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2012.
- TOGAN, Z. V., "Delhi — Müsteşrikler Kongresi" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild IV., Cüz 1-2, 1964, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1984, s. 89-102.
- TOGAN, Z. V., "XXII. Beynelmîl Müsteşrikler Kongresinin mesaisi ve İslâm Tetkikleri" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild I., Cüz 1, 1953, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1954, s. 1-101.
- TOROS, Taha, "Kaybolan Değerler", *Arkitekt*, Cilt: 1973 Sayı: 1973-02 (350) s. 85.
- YAVUZ, Hilmi, "Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi", Marife, yıl 2, sayı 3, kış 2002, ss. 53-63.
- YEĞENOĞLU, Meyda (2003) Sömürgeci Fanteziler, Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark. İstanbul: Metis.
- TAŞKENT, Ayşe, -Arnold, Creswell ve Grabar Metinleri Bağlamında- İslam Sanatı ve Oryantalist Yaklaşımlar Üzerine Bir İnceleme I, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 24. Sayı, 2012/1, 155-181.
- Государственный Эрмитаж, Концепция программы развития «Большой Эрмитаж (2012–2022)», p. 5-6.

VI. Dinî Yayınlar Kongresi

- http://www.radikal.com.tr/radikal2/Oryantalistler_ve_islam-1112139, erişim 06.10.2013
<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/126014.aspx>, erişim, 24.10.2013
http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&yayinid=176&makaleid=1053
http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html, 09.09.2013
<http://www.dainst.org/tr/node/28061?ft=all>, 24.12.2013.
http://www.ifea-istanbul.net/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=38&Itemid=274&lang=tr, 01,10,2013.
<http://www.ifao.egnet.net/>
<http://www.biaa.ac.uk/>, 19.11.2013.
<http://www.iranicaonline.org/articles/saljuqs-vi>
<http://www.iranicaonline.org/articles/minaret-1>
<http://www.iranicaonline.org/articles/architecture-v>
<http://archnet.org/authorities/1516>

İslam Sanatı ve Estetiği Konulu Önemli Yayınlar

- ALLAN, J., Metalwork, Treasures of Islam, London, 1985.
ARNOLD, Thomas W. Painting In Islam, A Study Of The Place Of Pictorial Art In Muslim Culture. New York, Dover Publications, Inc., 1965.
BAER, Eva, "Notes on the Formation of Iranian Imagery in the 13th Century", The Art of Iran and Anatolia from the 11th to the 13th A.D. London, 1974
_____, Islamic Ornament, NY, New York University Press, 1998.
BARRY Michael, Colour and Symbolism in Islamic Architecture Eight Centuries of The Tile-Maker's Art, London,1996.
BATES, M. & SAVAGE, E., Dinars and Dirhams, Coins of the Islamic Lands, The Early Period, Oxford, Oxford University Press, 2003.
BERCHEM, Max Van- Josef STRAGOWSKI, Amida, Heidelberg, 1910.
BLAIR, Sheila S. and BLOOM, "The mirage of Islamic art, Reflections on the study of an unwieldy field", The Art Bulletin, 2003, LXXXV, 1, p. 152-84.
_____, Jonathan M.The Art and Architecture of Islam, 1250-1800. New Haven and London, Yale University Press Pelican History of Art, 1994, 1995.
BLAIR, Sheila S. The Ilkhanid Shrine Complex at Natanz, Iran. Cambridge 1986.
_____, The Monumental Inscriptions from Early Islamic Iran and Transoxiana.Leiden, 1992.
BLOOM, Jonathan, BLAIR, Sheila, Islamic Arts, London, 1997.
_____, The Minaret Symbol of Islam. Oxford, Oxford University Press, 1989.

- BOGOLYUBOV, A.A., Carpets of Central Asia, (ed. J.M.A.Thomson) England 1973.
- BRANDENBURG, Dietrich. IslamischeBaukunst in Ägypten, Berlin,1966.
- BREND, Barbara, Islamic Art, Harvard University Press, 1992.
- BRIGGS, Martin Shaw, Muhammadan Architecture in Egypt and Palestine. Da Capo Press Series in Architecture and Decorative Art. New York, Da Capo Press, 1974.
- BROOKES, John, Gardens of Paradise, The History and Design of the Great Islamic Gardens, New York, New Amsterdam, 1987.
- BURKHARDT, T., Sacred Art in East and West, Louisville, Fons Vitae, 1998.
- BURNS, Ross. Monuments of Syria, An Historical Guide. London and New York, 1992.
- CARBONI, S. & WHITEHOUSE, D., Glass of the Sultans, New Haven, Yale University Press, 2001.
- CHARDIN, J. Voyages du Chevalier Chardin en Perseetautreslieux de l'Orient, ed. Langles, Paris, 1811.
- CRITCHLOW, K., Islamic Patterns, New York, 1976.
- CRESWELL, K. A. C. A Short Account of Early Muslim Architecture. Rev. and suppl. by James W. Allen. Aldershot, 1989.
- _____, The Muslim Architecture of Egypt. 2 vols. New York, 1979.
- _____, Early Muslim Architecture, Oxford ,1932.
- CRITCHLOW, K., *Islamic Patterns, An Analytical and Cosmological Approach*, London,Thames and Hudson, 1976.
- DEGEORGE, Gerard, and PORTER Yves,The Art of the Islamic Tile. Paris, 2002.
- DIEZ, Ernest, "A Stylistic Analysis of Islamic Art," *ArsIslamica*(1936-37-38), 3/2, 201-12; 4/1,185-89; 5/1, 36-45.
- DIJKEMA, F. Th., The Ottoman historical monumental inscriptions in Edirne, Leiden, 1977.
- ETTINGHAUSEN, R. (ed.), Islamic Art in the Metropolitan Museum of Art, New York, Metropolitan Museum of Art, 1972.
- _____, Studies in Muslim Iconography, Washington, 1950.
- _____, Art Treasures of Turkey.The Islamic Period.Washington, 1966.
- _____, *Arab Painting*. Geneva & New York, 1977.
- ETTINGHAUSEN, R., GRABAR, O. & Jenkins-Madina, M., The Art and Architecture of Islam, 650-1250, New Haven, Yale University Press, 2001.
- FINSTER, Barbara, FrüheIranischeMoscheenvomBeginn des Islam biszurZeitSalguqischerHerrschaft, Berlin, 1994.
- FRYE, R. N. The Heritage of Persia, New York, 1963.
- GABRIEL, Albert, En Turquie. Paris, 1953.

VI. Dini Yayınlar Kongresi

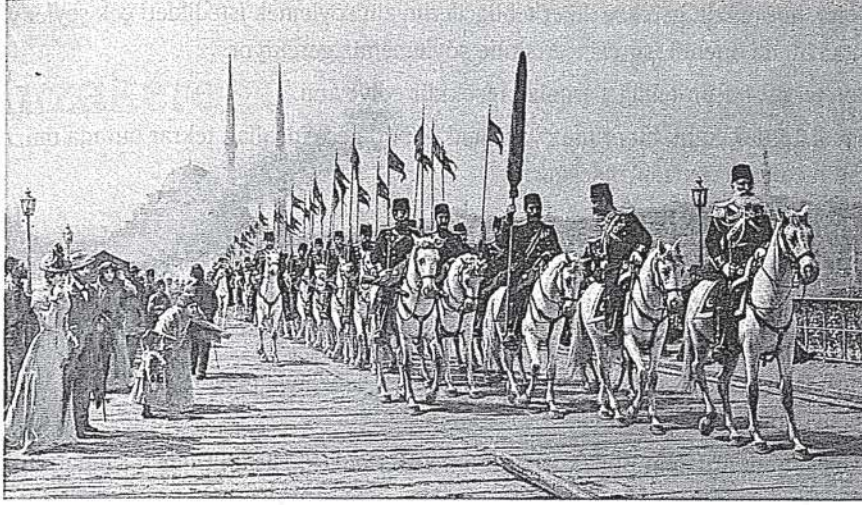
- _____, Monumentsturcsd'Anatolie, T. II. Amasya-Tokat-Sivas..., Volume 2. Publisher, E. de Boccard, 1934.
- _____, UneCapitaleTurque, Brousse, Paris, 1958.
- _____, Voyages Archeologiquesdans la Turquie Orientale. Avec unrecueild'inscriptionsArabes par Jean Sauvaget. Paris, 1940.
- GALDIERI, Eugenio, Isfahan, Roma, 1970.
- GARLAKE, Peter S. The Early Islamic Architecture of the East African Coast. British Institute of History and Archaeology in East Africa. Nairobi, 1966.
- GAUBE, H., Iranian Cities. New York, 1979
- _____, L'art de l'Iran, Paris 1962.
- GOLOMBEK, L. and D. WILBER. The Timurid Architecture of Iran and Turan. 2 vols. Princeton, Princeton University Press, 1988.
- GONZALEZ, Valerie. Beauty and Islam, Aesthetics in Islamic Art and Architecture. London. 2001.
- GOODWIN, Godfrey. A History of Ottoman Architecture. Rev ed. New York, 1992.
- GRABAR, O., The Great Mosque of Isfahan, New York, New York University Press, 1990.
- _____, The Formation of Islamic Art. Rev. and enlarged ed. New Haven, Yale University Press, 1988.
- GRABAR, Oleg- O. Hill DEREK, IslamicArchitectura and Its Decoration, London, 1967.
- GRAY, Basil, Treasures of Asia Persian Painting, London, 1977.
- HATTSTEIN, M and Delius, P (ed.); Islam Art and Architecture; Cologne, 2000.
- HERDEG, Klaus. Formal Structure in Islamic Architecture of Iran and Turkistan. New York, Rizzoli International Publications, 1990.
- HERZFELD, E., "Studies in Architecture, Damascus", ArsIslamica, Vol. IX (1942), 1-53; Vol. X (1943), 13-70; Vol. XI-XII (1946), 1-73.
- _____, Die Malereien von Samarra. Berlin, 1928.
- HILL Derek-GRABAR, Oleg, Islamic Architecture And Its Decoration A.D. 800-1500, London, 1967.
- HILLENBRAND, R., Islamic Art and Architecture, London, Thames & Hudson, 1999.
- _____, Islamic Architecture, Form, Function and Meaning, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1994.
- HOAG, John D. Islamic Architecture, London, 1987 .
- Hoag, John D. Western Islamic Architecture. New York, George Braziller, 1983.
- HUTT, Antony, and HARROW, Leonard, Islamic Architecture- Iran I-II, London 1977-1978.

- _____, *Islamic Architecture*, North Africa, London, 1977.
- JACOBSEN, Charles W., *Oriental Rugs, a Complete Guide*. Tokyo, 1962.
- JAMES, David, *Islamic Art -An Introduction-* London 1974.
- KHALILI, Nasser D. *Islamic Art and Culture, Timeline and History*. Cairo, American University in Cairo Press, 2008.
- KING, Geoffrey R. D. *The Traditional Architecture of Saudi Arabia*, London, I. Tauris, 1998.
- KORBENDAU, Yves. *L'Architecture Sacree de l'Islam*. Courbevoie, ACR, 1997.
- KUHNEL, Ernst, *Die Moschee*, Graz-Austria, 1974.
- _____, *The Arabesque Meaning and transformation of an ornament*, Verlag für-Sammler, 1976.
- LAPIDUS, Ira M. *Muslim Cities in the Later Middle Ages*. Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- LEHRMAN, Jonas B. *Earthly Paradise, Garden and Courtyard in Islam*. Berkeley, University of California Press, 1980.
- LEAMAN, Oliver, *Islamic Aesthetics, An Introduction*, Edinburgh University Press, 2004.
- MARCHAND, T. *Minaret Building and Apprenticeship in Yemen*. Richmond, Surrey, Curzon Press, 2001.
- MAYER, L. A. *A Bibliography of Moslem Numismatics, India Excepted*, 2nd ed. London, 1954.
- _____, *Islamic Architects and Their Works*, Geneva, 1956.
- MEINECKE, M., *Patterns of Stylistic Changes in Islamic Architecture, Local Traditions Versus Migrating Artists*, New York, 1996.
- MESSANA, Gaspere, *Originalite De L'Architecture Musulmane Libyenne*. Libye, Maisona-rabe du livre, 1977.
- MICHAEL, Barry, *Colour and Symbolism in Islamic Architecture*, London, 1996.
- MICHELL, G. (ed.), *Architecture of the Islamic World, Its History and Social Meaning*, New York, Thames & Hudson, 1995.
- MOYNIHAN, E., *Paradise as a Garden, In Persia and Mughal India*, New York, George Braziller, 1980.
- PEREIRA, Jose. *The Sacred Architecture of Islam*. New Delhi, 2004.
- PETERSEN, Andrew, *Dictionary of Islamic architecture*, London; New York, Routledge, 1996.
- PETRUCCIOLI, Attilio. Ed. *Gardens in the Time of the Great Muslim Empires, Theory and Design*. Leiden, Brill, 1997.

VI. Dinî Yayınlar Kongresi

- PICKETT, D., *Early Persian Tilework, The Medieval Flowering of Kâshî*, Madison, NJ, Fairleigh Dickinson University Press, 1997.
- PINDER-WILSON, R., *Studies in Islamic Art*. London, 1985.
- POPE Arthur Upham- P. Ackerman (Edit.), *A Survey of Persian Art From Prehistoric Times to the Present*, Oxford, London, New York, 1939.
- POPE Arthur Upham, *An Introduction to Persian Art, Since the Seventh Century*, West Port, 1977.
- _____, *Persian Architecture*, London 1975.
- _____, *Islamic Art*, New York, 1965.
- RICE, T., T., *The Seljuks in Asia Minor*, London, 1961.
- SARRE- Friedrich, *Altorientalische Teppiche*, Leipzig, 1908.
- SAUVAGET, Jean. *Les monuments historiques de Damas (Beirut, 1932)*.
- SCHIMMEL, A, *Calligraphy and Islamic Culture*, New York, New York University Press, 1984.
- SCHMIDT, I.H., *Islamische Baukeramik*. Berlin, 1933.
- STIERLIN, H. & A., *Islamic Art and Architecture, From Isfahan to the Taj Mahal*, London, Thames & Hudson, 2002.
- STIERLIN, Henri, *Islam Early Architecture From Baghdad to Cordoba, I*, Köln, 1996.
- _____, *Masterworks of Islamic Architecture, From Damascus to Granada and from Cairo to Istanbul*. Cairo, American University in Cairo Press, 2005.
- TABBAA, Yasser; *The Transformation of Islamic Art during the Sunni Revival*, University of Washington Press; 2001.
- TALBOT Rice, D., *Islamic Painting*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1971.
- VERNOIT, S., "Occidentalism, Islamic Art in the 19th Century" (*The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art, cilt XXII*), London, 1997.
- WARD, R., *Islamic Metalwork*, London, Thames & Hudson, 1993.
- WILBER, Donald Newton, *The Architecture of Islamic Iran, The Il-Khanid Period*, Princeton, 1955.
- WILKINSON, C, *Nishapur, Pottery of the Early Islamic Period*, New Haven, Yale University Press, 1974.
- WILSON, Eva, *Islamic Designs*, London, 1988.
- WILSON, Ralph Pinder, *Islamic Art*, London, 1957.
- YEOMANS, Richard, *The Story of Islamic Architecture*, Garnet Publishing, 1999.

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 7

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM

NEW EDITION

PREPARED BY A NUMBER OF
LEADING ORIENTALISTS

EDITED BY AN EDITORIAL COMMITTEE CONSISTING OF
H. A. R. GIBB, J. H. KRAMERS, E. LEVI-PROVENCAL, J. SCHACHT
ASSISTED BY F. M. DYER AS SECRETARY GENERAL AND
R. LEVY, CH. PELLAT AND J. SCHACHT
ASSISTED BY C. DEMONT AND R. M. SAVARY AS EDITORIAL SECRETARIES
(pp. 30-32)

UNDER THE PATRONAGE OF
THE INTERNATIONAL UNION OF ACADEMIES

VOLUME I

A-B

PHOTOMECHANICAL REPRINT

LEIDEN
E. J. BRILL
1916

Resim 5

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

İSLÂM ÂLEMİ
TARİH, COĞRAFYA, ETNOGRAFYA
VE BİYOGRAFYA LUGATI

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI'NIN KARARI ÜZERİNE
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİNDE
KURULAN İSLÂM HAYAT KURULU'NDAN
LEVON FAKI ESAS TUTULMASI
YELP, H. P. NİHAL VE FERİDİN, NURİTİ A. E.
FİRENGİBAĞCI'NIN

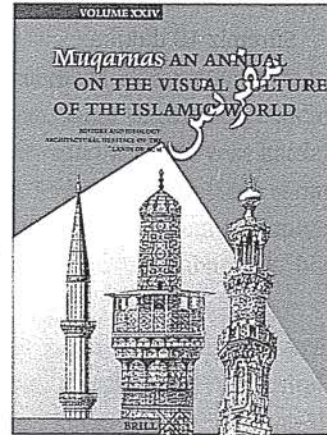
I. CİLT

İSTANBUL

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

İSTANBUL
1978

Resim 6

Resim 8

VI. Dinî Yayınlar Kongresi

Oturum Başkanı: Kemal Özkurt Bey hocamıza tekrar teşekkür ediyorum.

Gerek hocamızın gerekse diğer tebliğcilerimizin söylemek istedikleri çok şeyler vardı ama zaman da önemli, süresi içerisinde söylememiz gerekiyor.

Ben tekrar bütün tebliğcilerimize teşekkür ediyorum.

Şimdi 15 dakikalık bir aramız var. Saat 4'ü 20 geçe inşallah tekrar burada müzakereleri dinlemek üzere toplanacağız.

Tekrar teşekkür ediyorum.

(15 dakika ara verildi)

Oturum Başkanı: Değerli hocalarım, kıymetli misafirlerimiz; Sekizinci Oturumun Müzakerelerine geçiyoruz.

Prof. Dr. Hüsrev Subaşı hocamız bir mazereti sebebiyle gelemeyeceğini ifade ettiler dolayısıyla bulunamayacak.

İkinci sırada Rüstem Budak yazarımız, Yrd. Doç. Dr. Hicabi Gülgen Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Doç. Dr. Bülent Arı Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzecilik ve Tanıtım Başkanı, Emine Eroğlu TİMAŞ Yayınlarında yayın editörü ve Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Dinler ve Kültürler Arası İlişkiler Daire Başkan Vekilimiz Doç. Dr. Hüseyin Yılmaz hocamızı ben müzakerelerini yapmak üzere kürsüye arz ediyorum.

Emine Eroğlu (Genel Yayın Yönetmeni): Hocam, genel yayın yönetmeni olacak.

Oturum Başkanı: Öyle mi? Peki düzeltelim, TİMAŞ Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Emine Eroğlu Hanımefendi.

Şimdi, ilk söz Rüstem Budak Bey'de. Kendisi "Din-Sanat Estetik Konulu Dergiler" üzerine yapılan tebliğini müzakerelerini yapacaklar.

Buyurun.

Süremiz 10 dakika.